

WERKEN UITGEGEVEN DOOR
DE LINSCHOTEN-VEREENIGING

XI

REIZEN IN
ZUID-AFRIKA
IN DE HOLLANDSE TIJD

EERSTE DEEL

W. Steffen

REIZEN IN ZUID-AFRIKA

IN DE HOLLANDSE TIJD

UITGEGEVEN DOOR

DR. E. C. GODÉE MOLSBERGEN

EERSTE DEEL

TOCHTEN NAAR HET NOORDEN

1652—1686

MET 3 KAARTEN EN 9 PLATEN

W. Steffen

'S-GRAVENHAGE

MARTINUS NIJHOFF

1916

333312 .W
AJA8EJAE
80-LIV/113

DT
731
G6
deel 1

1114914

INHOUD.

	Bladz.
OPDRACHT	XXV
VOORREDE	XXVII
AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN	XXX

I. Tochten tot 1685.

Bevel tot onderzoek van het binnenland	3
[1] CORT VERHAEL van de Inwoonderen [bij] Aguado de Sambras	5
Vermijding van Zuid-Afrika	6
[2] PIETER BOTH in Zuid-Afrika	6
Mosselbaai. Vleesbaai	7
Visbaai	8
[3] JORIS VAN SPILBERGEN in Zuid-Afrika	8
De Tafelbaai. Onbekendheid met het binnenland	9
De tocht der vier deserteurs	10
Aardrijkskundige namen	11
Hottentotten bij de Tafelbaai	13
Jan Wintervogel's tocht	14
Eerste ontmoeting van Nederlanders en Boesmans. Tocht van Willem Muller en Harry	15
[4] INSTRUCTIE voor den Corporael Willem Muller	15
[5] COPIE DAGHREGISTER gehouden bij den corpoaal Willem Muller, wegens 't gepasseerde op zijn reyse, gedaen met den tolcq Herry, te landewaert in.	17
Aardrijkskundige namen	25
Hottentots Holland gedoopt	26
R. van Goens' voorschriften	27
Toebereidselen tot Abraham Gabbema's tocht. Zijn tocht	28
Tocht van vrije luyden. Jan van Herwaerden's tocht voorbereid	31
[6] JAN VAN HERWAERDEN'S LANDTOCHT	34

	Bladz.
[7] MEMORIE voor de vrije liefhebbers ende avonturiers	38
Christiaan Jansen van Hoesum's landtocht	38
Kennismaking met Soesoa	40
Jan Danckaert's landtocht	42
Pieter Cruythoff's landtocht	45
[8] JOURNAELSE AENTYCKENINGE, gehouden bij den onderchirurgijn Pieter van Meerhoff, wegens dese laetste als 2 ^e persoon mede ge- weest	46
Vredesonderhandelingen. Pieter van Meerhoff's landtocht . .	62
Voorbereiding van Pieter Everaert's landtocht	64
De Cretser's joernaal	65
[9] JOURNAEL gehouden by my Frederick de Smit van de heen ende wederreyse gedaen in 't lant van Africa by Pieter Cruythoff cor- porael van de adelborsten in conformiete van seckere memoiriën daervan te houden gestelt in qualitie als opperhoofd over sijn by- hebbende comp. ^e bestaende in 12 personen door last van Sr. Za- charias Wagenaer commandeur van 't fort de Goede Hoope ende verdre omslaegh aen Cabo de Bonne Esperance &a aengegaen . .	66
Plannen voor een nieuwe tocht	113
Instructie voor Jonas de la Guerre	114
Jonas de la Guerre's landtocht	117
Ontmoediging door de mislukking. Aardrijkskundige namen .	119
Komst der Hessequa	121
[10.] JOURNAEL OFTE DAGHREGISTER gehouden by den Corporael Je- ronimus Croes vertrekkende door last van d'E. Hr. commandeur Jacobus Borghorst uyt het fort de Goede Hope naer de Obiquaes en Hessequaes om met deselve natie de veehandelingh door de aen hem daer toe mede gegeven coopmanschappen, en 't geene verder ten dienste ende tot profijt van d'E. Comp. ^e soude mogen strecken, te bevorderen	122
Bekendheid met de Hottentotten	128
Pogingen tot het vinden van Kaffers in het Noorden. De tocht van de hoeker de Grundel	129
[11] BOTSING MET HOTTENTOTTEN op Afrika's Westkust, 1 Mei 1670	131
Vrede met de Hottentotten	133
Vermijding van botsing met de Hottentotten	134

II. Simon van der Stel's reis naar de Koperberg.
1685—1686.

[12] DAGREGISTER en beschryvinge van de voyagie gedaan naar het Amaquasland, onder het beleid van den Ed. heer Simon van der Stel, commandeur van Cabo de Boa Esperanca	139
Passeeren de Hooge Kraal. De Stinkrivier. Het Ronde Boschje by de Tygerbergen	142
De Mosselbanksrivier. De Doornkraal.	143
De groote Paardenberg. De Dassenberg. Sneeuwbergen bewoont door de Obiquas, ontrent de Bergrivier	144
De Holle rivier. De Diepe rivier. Riebeeks kasteel	145
De Bergrivier en Sonquas Doordrift. De Kleine Bergrivier. De Doordrift der 3 huiskens	146
't Groot Gat. De Honingbergen. Sonquas ontrent de 24 rivieren	147
Parey hier. Misverstands Doordrift. Ontmoeten Sonquas . .	148
De Trompetters-Doordrift. De Piketberg.	149
Gevaer van de Heer van der Stel, enz. door een grooten Rhinoceros. Reden van den naam dezes bergs. De kraal agter de Rhinocersberg. Leyen hier. Verzoening der Sonquas en Amaquas	150
Wilde haver en swaare Elanden hier. De Elands Kraal. De Jakhalskloof, en Kanariberg	151
Veel schoone Valeyen hier ontrent. Olofsons kloof. De kleine Olifants-rivier. St. Martyns-valei.	152
Gregriquas Valey. Doolhofshoek. Ontmoeten een olifant . .	153
Olifantsvaley. De Olifantsjagt. De Brakke Valey	154
De Uilenberg. De Klipfontein, en zeldzaame weergalm hier. De Dassenberg. Klipspringers hier	155
De hooge Boomen valey. De Olifants rivier. Wat voor boomen hier zijn. Wat voor visch in deze rivier	156
't Hesiquas gebergte waar. Sonquas beschreven. De Vrylieden nemen hier hun afscheid van zyn Ed. Wilde haver, en een zeldzaame haas	157
De Baviaansberg. Veel Quartels hier. Groote Scorpioen . . .	158
Doorngeboomte hier. De Bakkely plaats. Gregriquas hier . .	159

Van welke vee en melk ruilen. Vrede tusschen hen en andere	
Hottentots gemaakt. Zeldzaame wyze hun vee te slagten . .	160
Mineraalbergen	161
De Hooge Kraal. Wilde paarden. De Goede Hoop plaats. De	
eerste en tweede Modderkuil. Meerhof's kasteel. Wit albast	
en marmarsteen	162
Sonquas ,	163
Kleine Doornbosch rivier, en boomen. Zeldzaame Vliegen, en	
Bloemen	164
De groote Doornbosch rivier	165
Groote Doornboomen. Sonquas	166
Swaar geboomte, Spys dezer Sonquas	167
Keert weder	168
Aloëboomen. Amacquas. Capitein Nonce	169
En 't geval met hem, en zyn zoon. Jonker en Rabi	170
Nonce als Capitein aangestelt	171
Vyf andere Capiteinen verschynen hier. Jonker als Capitein	
afgezet	172
Rabi gestraft	173
De onzen ruilen vee en melk. Vredeverbond met de Amaquas	
gemaakt. De Koperberg staat onder Capitein Oedeson. Gom	
en glinsterent zand hier	175
Rivier Tyen, en Agoa das voltas. De Heer van der Stel's geboor-	
tedag. Die met een Hottentots muzyk vereert word. Ruilen	
weder vee	176
De Amacquas capiteinen nemen afscheid, en eenige gaan met	
zyn Ed. mede. Zien hier de Zee. Klein doorngboomte hier.	
Tweederley Aloëboomen	177
Doorn en Cypres boomen hier	178
Schoone fontein hier. Hooge berg	179
De Koperbergen en Koele Fontein hier. Bevinding van 't Mine-	
raal hier. Doorngboomte en ander hard hout	180
Swaare Bergen, doch geen teekens van Mineraal. Nader onder-	
zoek hier ontrent gedaan	181
Koper Mineraal gevonden	182
Verder bevinding van dien. Keeren van de Koperbergen terug.	

Ontmoeten een Fontein. Zien de Zee hier. De Zandrivier of	
Touse	183
Hooge Berg	184
Onwilligheid van de Amacquas Capiteins om verder den weg	
te wyzen. Zien de zee. Groote Doornboomen by een rivier.	
Haby vertrokken	185
Doch de twee andere gevangen gehouden die ons zeer vuil han-	
delen. Hooge Berg en Hottentots hier. De Capiteinen komen	
weer by ons	186
Hun oordeel over Oedeson en Nonce. Opstant der Hottentots	
en de reden' er van	187
Verdere moeite met Oedeson	188
Zien de zee weer	189
Groote rivier hier. Goede Ertz hier.	190
Swaar geboomte hier aan strand	191
Miswyzing van 't Compas hier	192
Swaare aangespoelde Boomen aan strand	194
Verliezen verscheide Beesten door dorst	195
Sonquas hier. Touse of de Zandrivier. Vinden een Baay . . .	196
Winden hier waajende. Zyn Ed. neemt den Sonqua mede na 't	
Kasteel	197
Eenige Sonquas gevangen genomen	199
't Pad van vaandrig Berg	201
De laatste Modderkuil. Meerhofs Kasteel	202
De Bakkelyplaats	203
De Olifantsrivier beschreven.	204
De Baviaansberg. De Doordrift. De Dassenberg. De Brakke Valey.	205
Olifanten hier ontmoet. Komen aan de Zeekant. Vinden een	
baay en een eiland	206
Inbogt hier bequaam om 'er een schip in te bergen	207
De Olifantsjagt. Doolhofshoek	208
De kleine Olifantsrivier. Ruilen schaapen enz. van Capitein	
Goenjema. Rouwder Hottentots. De Jakhalskloof. De Elands-	
kraal. De Rhinocerkraal. De Bergrivier. De Vleermuis . .	209
Riebeeks Kasteel. De Paardenberg. De Doorn- en Mosselbanks-	
rivier. Bommelshoek	210

B i j l a g e.

HOTTENTOTSE WOORDELIJSTEN	215
NAAMREGISTER	234
LIJST VAN AANGEHAALDE GEDRUKTE WERKEN	253

PLATEN:

1. De Tafelbaai, naar een waterverfstekening van 1655 of 1656, in het Rijksarchief te 's Gravenhage	Titelplaat Bladz.
2. Hottentots Wjff.	18
3. Saldanhabaai	26
4. Coedoe	32
5. Dansende inboorlingen	36
6. Familie der Kleine Namaqua	86
7. Giraf	118
8. Baai Fals.	120
9. Rietvallei achter Swellendam	210

KAARTEN:

Kaart van Zuid-Afrika, uit Valentijn.	48
Reiskaart van Simon van der Stel, naar de oorspronkelijke in het Rijksarchief te 's Gravenhage	Achterin
Overzichtkaart.	„

AAN
DE NAGEDACHTENIS
DER MOEDIGE AFRIKA-REIZIGERS
IN DIT WERK VERMELD

VOORREDE.

Deze uitgave moge dienen om het aandeel van Nederland in de ontdekking van de binnenlanden van Afrika meer te doen waarderen dan tot heden geschiedt.

Wat in de negentiende eeuw over Afrika op aardrijkskundig gebied bekend werd heeft zózeer alle belangstelling tot zich getrokken, dat men het bekend worden van Zuid-Afrika als iets gewoons, iets vanzelfsprekends, is gaan beschouwen. Buitenlanders gaven lijvige werken over hun Zuid-Afrikaanse reizen uit, waardoor zo langzamerhand de overtuiging ontstond, dat zij het waren die het binnenland hebben ontdekt en verkend, en dat de Oostindiese Compagnie er zich niet om heeft bekommerd.

De lezing der hier volgende reisverhalen zal bewondering afdwingen voor de mannen die het uiterst zware pionierswerk verrichtten.

Welk een moed, geduld en doorzettingsvermogen, met als prikkels nieuwsgierigheid en hoop op bevordering, zijn niet nodig geweest tot het bereizen van Zuid-Afrika's onbekend gebied, meestal te midden van vijandige stammen, in land waar hitte en koude, dorst en hongerslijden, hoge bergreeksen, rivieren en eindeloze zandvlakten het voortrekken belemmerden!

Van der Stel's reisgezelschap legde, op de uit- en thuisreis, telkens hemelsbreed ongeveer 750 K. M. af. De Europese lezer denke zich een tocht te voet of per ossewagen door zulk gebied over een afstand als van Amsterdam naar Lyon of naar Praag, heen en terug!

Over de inboorlingen, Boesmans en Hottentotten, vindt men hier nog veel wat van elders niet bekend is, of, als er al een mededeling over was, nu nader toegelicht. Want veel is er veranderd sedert Jan van Riebeeck met de Hottentotten kennis maakte!

Het was op de avond van 24 April 1804 dat Lichtenstein en Generaal Janssens in gesprek waren op de plaats Maastricht, bij de Tijgerbergen „De oude Kolbe lag opgeslagen tusschen ons en gaf aanleiding „tot menige opmerking over den toenmaligen en tegengwoordigen toe-

„stand der Colonie. Het was juist honderd jaren geleden, sinds deze „reiziger hier aankwam (1705 den 12 Junij). De generaal was van „meening, dat hij welligt zoo veel niet gelogen had, als hem latere „reizigers te last hebben gelegd, die in hunnen tijd reeds alles geheel „anders vonden, dan hij. Toen waren de Hottentotten misschien nog „een volk, hetwelk zijne eigene zeden en gebruiken had, die bij latere „geslachten, door den omgang met de blanken, langzamerhand gesle- „pen en vergeten moesten worden. Over honderd jaren zou men ook „ons in veel van dat gene niet gelooven, hetwelk door onze zonder ge- „tuigen gedane beschouwingen aangaande dit land welligt tot zoo ver „strekken mogt”, schrijft Lichtenstein. Deze reizen geven materiaal ter toetsing van Kolbe's mededelingen.

Van belang is ook het geven van namen aan bergen, rivieren, bron- nen, passen en kloven; namen, waarvan de oorsprong reeds lang ver- geten is, vinden nu weer hun verklaring. En al waait een vreemde vlag over Zuid-Afrika, de taal van het volk der Boeren, en de plaats- namen zijn Hollands gebleven en zullen, als de Zuid-Afrikaners zich niet in hoffelijkheid te buiten gaan, wel Hollands blijven. Nu er reeds verzet was om de inlandse naam Aughrabies te veranderen in King George Falls, is het niet te verwachten dat Hollandse namen in Engelse zullen overgaan. Te betreuren valt nog steeds dat de na- men van Hamelberg en Jorissen, om niet te spreken van anderen en van nog levenden, nooit verbonden zijn aan dorpen of bergen van be- tekenis.

In dit en de volgende delen zal opnieuw blijken hoeveel woorden, nu uitsluitend als Afrikaans beschouwd, tot de taal behoorden der rei- zigers, die in waarheid wel „voortrekkers” mogen genoemd worden.

Het eerste hoofdstuk is ontstaan na lezing van stapels archivalia. En om een keuze te kunnen doen voor wat daarna komt, moest nauw- keurig de reeks Kaapse stukken op het Rijksarchief worden nage- gaan. Daarbij bleek hoe dankbaar we Valentijn moeten wezen voor zijn opnemen van Van der Stel's reis.

Voor de bewerker der Reizen was het een groot genoegen om Wreede recht te doen wedervaren. De zegsman van Dapper krijgt nu de ere- plaats die hem bij zijn leven niet is toegewezen.

De hoogst merkwaardige platen uit de Gordonverzameling en een enkele uit het Rijksarchief kwamen voor deze uitgave uitstekend te pas.

Een hedendaagse kaart is hierbij gevoegd tot juister begrip van de kaarten van Van der Stel en van Valentijn.

Deel I en II behandelen reizen naar het Noorden, waarbij aanra-

king met Boesmans, Hottentotten en Beetsjoeanen verkregen werd. Deel II zal binnenkort kunnen verschijnen.

Een woord van hartelike dank is hier van pas aan Professor Mr. R. Fruin, Th. A.z., die welwillend toestond Van der Stel's kaart na te bootsen en aan mijn vrouw, die mij, bij zware, dubbele akademiese werkkring, onthief van de onaangename en tijdrovende taak van het samenstellen van het Naamregister.

E. C. GODEE MOLSBERGEN.

's Gravenhage, 18 Februarie 1916.

AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN.

- Bl. 13 r. 13 v. o. zooals l. zoals.
Bl. 17 r. 3 v. o. geheeten l. geheten.
Bl. 22 noot 2 te lezen: Vermoedelik de Palmietrivier.
Bl. 40 r. 14 v. b. chainouqua l. Chainouqua.
Bl. 45 r. 12 v. o. Van l. van.
Bl. 62 r. 24 v. o. Gonnoma l. Gonnomoa.
Bl. 80 r. 29 v. o. ovoer l. over.
Bl. 112 noot 2 Weggelaten is „ende” te lezen als noot 2 van bl. 111 bij
Sonquas in r. 7 v. o.
Bl. 113 r. 15 v. o. Namaq uas l. Namaquas.
Bl. 114 r. 3 v. o. Harthoren l. Harthoven.
Bl. 120 r. 19 v. b. Tafelberg; l. Tafelberg:
Bl. 126 r. 2 v. o. so l. os.
Bl. 127 r. 11 v. o. Gonnoma, l. Gonnoma.,
Bl. 135 r. 12 v. b. Aguilhas l. Agulhas.
Bl. 136 r. 14 v. o. i. l. 't.
Bl. 151 r. 12 in margine een l. en.
Bl. 157 r. 27 in margine Wide l. Wilde.
Bl. 237 r. 17 v. o. AGVADO l. AGUADO.
Bl. 243 r. 4 v. o. HOQP l. HOOP.
Bl. 246 r. 3 v. o. Atteleuteton l. Ateleuteton.
-